

SPRÁVY A POSUDKY

Anton Emanuel Timko očami svojich prapredkov

[KLINDA, Jozef: Anton Emanuel Timko – Perohryz. Slovenský Jules Verne, jeho dielo, kraj, doba, rod a nasledovníci. Halič: Obec Halič 2023. 672 s.]

*Rodáci! k Vám som zas prišiel,
Ponevác Vás ľúbim;
V tomto roku všetko dobré
Vám prajem a sľúbim.
Sťa Váš vždycky dobrý priateľ
Prajem Vám ja vrele,
Božie z neba požehnanie
A časy veselé!*

Veršami *Novoročných blahoprianií* z pera Antona Emanuela Timka (27. 6. 1843 – 10. 3. 1903) začíname našu informáciu o knihe približujúcej život tohto vidieckeho učiteľa, ktorý v druhej polovici 19. storočia pod pseudonymom *Perohryz* svojím dielom výrazne prispel k šíreniu a kultivovaniu jazyka a slovenského ducha aj ďaleko za hranicami novohradského vidieckeho prostredia. Rozsiahlu monografiu s názvom *Anton Emanuel Timko – Perohryz* s podtitulom *Slovenský Jules Verne, jeho dielo, kraj, doba, rod a nasledovníci* (Obec Halič 2023, 672 s.), ktorá vyšla koncom minulého roka, pripravil na vydanie Jozef Klinda, manžel Timkovej prapravnúčky. Zásluhou doplnkov ďalších potomkov rodu, ku ktorým patrí aj pravnuke A. E. Timka Ivan Červeň, sú doterajšie informácie o pôsobení a literárnej tvorbe A. E. Timka – Perohryza zhrnuté do podrobného prehľadu jeho tvorby, ktorý je doplnený charakteristikou kraja a jeho dejín v širšom historickom poňatí. Tým rozsiahly text monografie o Timkovom živote presahuje rámec literárnovednej a z nášho pohľadu aj jazykovednej charakteristiky

tvorby a nadobúda povahu všeobecného a vyčerpávajúceho kulturologického obrazu doby, do ktorej je zasadená Perohryzova tvorba, pozostávajúca v dobe vzniku nášho textu zo 760 známych bibliografických jednotiek (324 prozaických, 212 poetických a 224 piesňových a modlitbových titulov).

Na tvorbu A. E. Timka odkazuje viacero encyklopedických textov (Encyklopédia Slovenska, zv. VI., Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV, 1982, s. 79; Slovenský biografický slovník, zv. 6, Martin, Matica slovenská, 1994, s. 69 – 70), hádam najvyčerpávajúcejšie odkazy na Timkovu tvorbu sa uvádzajú v Encyklopédii slovenských spisovateľov (zv. II, Bratislava, Obzor 1984, s. 192). V súvislosti s jeho životom sa v uvedených dielach okrem miesta narodenia v Selciach pri Banskej Bystrici, kde chodil aj do základnej školy, uvádzajú jeho gymnaziálne štúdiá v Banskej Bystrici a pôsobenie v Radvani, v Haliči pri Lučenci, v Bystrej, v Kline na Orave a najdlhšie, v rokoch 1869 – 1903, v Podkriváni. Podrobné a nateraz všetky dostupné životopisné údaje z jednotlivých období Timkovho života sa v posudzovanej monografii uvádzajú v kapitole *Timkova mladosť a jeho rod* (s. 6 – 77). Z literárnokritického hľadiska sa Timkova tvorba zaraďuje do skupiny epigónskych postromantických prozaických spisovateľov druhej polovice 19. storočia, ktorá výraznejšie neovplyvnila vývin slovenskej národnej literatúry. Hodnotným znakom Timkovej tvorby sa však stalo výrazné rozšírenie žánrov a na pozadí množstva námetov aj ich výchovné poslanie v podobe ľudového čítania. Príspevky tohto druhu sa vyznačovali dôrazom na morálku a najčastejšie ich autor uverejňoval v ľudových kalendároch, do ktorých nielen prispieval, ale ich sám aj redigoval (*Nový i Starý Wlastenecký kalendár* /redigoval 27 ročníkov v r. 1867 – 1893/, *Ľudový hospodársky kalendár*, *Kalendár Zora*, *Kalendár Slováka*, *Velký zábavný kalendář pro dům i rodinu na rok*, *Rolník – Kalendár pre vlastenecké rodiny*, *Půtník svätovojtešský*, *Americký Slovák*, *Pravý domácí přítel*). Množstvo Timkových príspevkov bolo publikovaných v periodikách *Orol*, *Obzor*, *noviny pre hospodárstvo*, *remeslo a domácí život*, *Zora*, *Katolícke noviny*, *Cyrill a Method*, *Posol sv. Antona*, *Slovenské noviny*, *Včelka*, *Noviny malých*, *Háj* s prílohami *Myslivna*, *Lověna*, *Zábavy lovecké a lesnické*, *Domácnost*, *Český zvěrolékař*, *Záhradka poučno-zábavná*, *Ústřední list rolnictva moravského* a Timkove práce vychádzali v edíciách Grossovej knižnice pre slovenskú mládež, Knižnice zábavného a užitočného čítania, Svetovej knižnice, Divadelnej knižnice a ako Divadelné hry pre mládež. Podrobné údaje o Timkových literárnych aktivitách

obsahuje kapitola *Literárna čínorodosť a kultúrny život A. E. Timka* (s. 77 – 204), na ktorú nadväzuje genealogická charakteristika rodu Timkovcov zaradená do historických a areálových súvislostí (s. 205 – 279), ktorých šírka ilustrácií na mnohých miestach až stráca väzby s ústrednou postavou monografie. S Timkovými literárnymi aktivitami sú späté kapitoly *Tvorba, názory a svet A. E. Timka-Perohryza* (s. 208 – 295) a *Epilóg – učiteľské remeslo*, ktoré takisto obsahujú množstvo historických, biografických aj geografických digresii. Zo syntetizujúceho pohľadu na tvorbu A. E. Timka je hodnotná kapitola *Ukážky z rôznych žánrov Timkovej tvorby* tematicky rozdelená na časti *Historické poviedky zo Slovenska* (s. 305 – 339), *Historické poviedky zo zahraničia* (s. 340 – 364), *Fantastické cestopisy* (s. 365 – 480), *Geografické príspevky* (s. 481 – 848), *Prírodopisné príspevky* (s. 485 – 501), *Enviromentálne príspevky* (s. 502 – 518), *Lesnícka a lovecká literatúra* (s. 509 – 585), *Etnografická a poučná literatúra* (s. 586 – 606), *Reportáže a správy* (s. 607 – 614), *Detská literatúra* (s. 615 – 634), *Básne a piesne* (s. 635 – 655), *Spoločenské hry pre deti* (s. 695 – 658) a *Anekdoty, hádanky, triky a rébusy* (s. 658 – 668), ktorej záverečnú časť tvorí korešpondencia, nekrológy, oznamy a autorské vysvetlivky k celému textu knihy. Pozitívnu črtou všetkých kapitol je aj skutočnosť, že sú do nich zahrnuté aj rukopisné, t. j. nepublikované texty (napr. *Besiedky dobroslavickejých hospodárov* z r. 1876, s. 498), a že pri publikovaných textoch zostavovateľ uvádza aj bibliografické údaje originálu, z ktorého sú texty prevzaté. Pretože monografia o živote a diele A. E. Timka je určená širokému okruhu záujemcov, je celkom prirodzené, že texty sú transliterované do súčasnej grafickej sústavy (pôvodné podoby *divú zwerinu*, *prospeffné* sú prepísané vo forme *divú zverinu*, t. j. grafémou *v*, resp. *prospešné* – grafémou *š*).

Z hľadiska tejto rozsiahlej tvorby A. E. Timka nemožno obísť otázku jazyka, v ktorom sa žánre jeho rozsiahlej tvorby uverejňovali. V skutočnosti išlo o tvorbu vidieckeho učiteľa novohradskej lokality Trhanová (v súčasnosti obec Podkriváň v okrese Detva), ktorého dielo vzniklo popri všetkých povinnostiach miestneho učiteľa a kantora pri svetle petrolejky, sviečok či smolníc – tenkých drevených živico napustených triesok na svietenie. Z formálnej stránky sa príspevky v uvedených dobových periodikách tlačili okrem klasického latinského písma aj lomeným gotickým písmom (v štandardnom pomenovaní švabachom; spoluhláska *š* sa vysádzala dvojitém *ff*). Jazyk Timkových žánrov – aj s vedomím, že išlo o ich redakčnú úpravu

a periodiká rozmanitého určenia, vydavateľstiev a úzov – obsahuje všetky relevantné znaky kultivovanej slovenčiny posledných desaťročí 19. storočia, martinského úzu. Zo súčasného pohľadu je v Timkovej tvorbe niekoľko typických prvkov jazykového prostredia, v ktorom pôsobil: ide o stredoslovenské podoby podstatných mien typu *šilo, salo, cedilo* so starou praslovenskou zmenou skupín *dl, tl > l*, stopy mäkkostnej konsonantickej korelácie po perných spoluhláskach: *slepäčie, semäno, mäd/mädový*, stopy po koncovkách duálu (dvojného čísla) pri párových predmetoch *plecama, očima* (v tejto nárečovej oblasti však analogicky aj v inštrumentáli množného čísla ostatných významových skupín), ďalej ide o nárečové podoby *nahať, dechet'* (decht), *wrteť, zožere*, t. j. s krátkou slovesnou tematickou morférou. Snaha o kultivovanie jazyka sa odrazila v skladbe – častou pozíciou slovesa na konci vedľajšej vety, ale aj areálovo špecifickými väzbami typu *slúžiť za paholka*. Z oblasti slovnej zásoby, tvorenia slov a tvarov uvedieme aspoň podoby *poziabeniny* (omrzliny), *gazdowliwost'*, *sbohatnul* (neurčitková tematická morféma pri tvorení foriem minulého času). Viaceré príčiny – školské vzdelávanie v časoch Bachovho absolutizmu podľa vtedajších učebníc, možno aj redakčné úpravy či dobová snaha o štýlové odlišenie textu – sa premietli do publikovaných textov aj napriek ich rýdzo slovenskému základu. Ide o výskyt bohemizmov hláskoslovnej, syntactickej aj lexikálnej povahy: *podrizení, ponewáč, pečliwý, domluwa, opravdu, jestli, zbadá-li, obtížného, žíznejú, k zachowaniu, k páleniu* a o ojedinelé príklady narušania stredoslovenského pravidla o rytmickom krátení (*zmární, zkantrí, kladívá*).

Každá kapitola rozsiahlej monografie *Anton Emanuel Timko – Perohryz* s podtitulom *Slovenský Jules Verne, jeho dielo, kraj, doba, rod a nasledovníci* by si zaslúžila podrobnejšie zhodnotenie. Možno aj v snahe nájsť väzby medzi jednotlivými prvkami, ktoré sa v rozsiahlom texte rozplývajú v množstve – niekedy nesúrodých – geografických, kartografických a historických prepojení a unikajúcim filologickým aspektom spracovania údajov. Možno by sa v knihe bolo našlo miesto aj pre precízne bibliografické spracovanie Timkovho diela, ktorého rozsah by si bol zaslúžil chronologické aj abecedné zoradenie jednotlivých položiek autorovej tvorby. Záverom možno o tomto rozsiahlom diele konštatovať, že je dôkazom toho, ako sa návraty potomkov k tvorbe svojich predkov pričinia o celistvosť diela a priblížia regionálny aj celonárodný význam práce vidieckeho učiteľa konca 19. a začiatku 20.

storočia. Toto konštatovanie vyznie možno o to presvedčivejšie, že manželka A. E. Timka musela literárnu pozostalosť a knižnicu svojho manžela spáliť, pretože v opačnom prípade jej úrady odmietli vyplácať vdovský dôchodok... Monografiu o živote a diele *Antona Emanuela Timka – Perohryza* treba zaželať úspešnú cestu nielen k Timkovým rodákom zo Seliec, Haliče či Podkriváňa, ale ku všetkým čitateľom, ktorých určite poučí o množstve zaujímavých faktov z národných dejín, o prínose učiteľov nielen v rámci svojho pôsobiska, ale v rámci celej národnej kultúry. V snahe priblížiť jazykovú stránku autorovej tvorby v závere nášho príspevku uvádzame krátky úryvok z jeho črty *Tetrov v cedile*:

Pán polesný Javorinský mrzute prechádzal sa vo svojej pisárne. Držal v ruke list, do ktorého časom kukal a čosi neustále do svojich hustých fúzov mrmlal. Vše hodil listom o písací stôl – a opäť bral ho do ruky. „Prach a broky!“ – vyrazil konečne srozumiteľne zo seba – „tí štiavnickí páni, hôrní a lesní radcovia, nazdávajú sa opravdu, že mi ich podrídení lesníci tu na Horehroní máme divú zverinu: medvede, srny a tetrovy na motúzoch o jedlice popriväzované, a že bárstedy, keď nás nadíde dobrá vôľa – len tak haluzou medveďa zahlušíme. „Čo si mám teraz počať?“ – vätil do rozmýšľania pohrúživší sa pán polesný. Pootvoriac okno zavolał dolu do dvora. O malú chvíľu na to stál pred pánom polesným oberučný svalovitý hronec¹, handelec². „Tu si Maco?“

„Tu, čo rozkážete pán feršter³?“

„Maco!“ riekol polesný, pristúpiac až ku samému chlapovi, ktorí v revíre jeho službu psovodiča a stopovateľa zveriny zastával – „ty si previdarená chlapina, či vykonáš čo ti naložím?“

„Že vraj či vykonám!“ odpovedal hronec, „Veď ak chcete, muž vám všetky líšky do vášho dvora zoženiem“, hlásil chlap s červeným nosom, na ňomž teraz polesný poznal, že chlap hlbšie do sklenice pozrel. (Vlastenský Kalendár na rok Pána 1881. V B. Bystrici tiskom a nákladom Filipa Macholda, s. 38.)

Pavol Žigo
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i

¹ Pochádzajúci z Pohronia.

² Obyvateľ osady Handle.

³ Úradník lesnej správy, lesník.